

He, teachers, leave us kids alone! Vrijheid in het onderwijs

René Berends
Versie 1, juli 2008

Inleiding

Op de elpee *The Wall* steekt de band Pink Floyd niet onder stoelen of banken hoe zij aankijkt tegen het idee van vrijheid in het onderwijs. Leraren moeten zich niet al te veel bemoeien met hun leerlingen.

De Nederlandse Dalton Vereniging (NDV) hanteert het begrip *vrijheid* als zijnde een van de drie daltonprincipes (naast samenwerken en zelfstandigheid). Sommige daltonianen hanteren in plaats van het begrip *vrijheid* liever het begrip *vrijheid in gebondenheid of verantwoordelijkheid*.

Vrijheid is niet een exclusief daltonbegrip. In de lange geschiedenis van het denken over het onderwijs is er veel gesproken en geschreven over vrijheid.

Als kinderen *vrij zijn*, dan wordt er bedoeld dat ze niet naar school hoeven. Vrije tijd is de tijd waarin ze niet naar school gaan of huiswerk moeten maken.

Als we het over vrijheid in het onderwijs hebben, bedoelen we eigenlijk niet dit soort ‘vrij-zijn’, al moeten we beseffen dat niet naar school gaan voor veel kinderen het ultieme vrijheidsgevoel weerspiegelt.

Vrijheid in het onderwijs is om nog andere redenen een ingewikkeld begrip. Velen associëren het met antiautoritaire opvoeding of met losbandigheid, alles mag, er zijn geen regels.

Soms ook wordt de link gelegd met vrije schoolonderwijs. ‘Vrij’ staat daar voor het vrij willen zijn van overheidsbemoeienis.

Bij discussies over vrijheid in het onderwijs gaat het ook vaak om het, na een lange politieke strijd, verkregen recht op de vrijheid van inrichting van het onderwijs.

In dit artikel staan we stil bij de vraag hoe wij kinderen zo kunnen opvoeden, dat zij in vrijheid leren leven. Het gaat om vrijheid als doel, als opdracht voor het onderwijs.

Vrijheid en vrij-van-school-zijn

Elk jaar is er rond het begin van de zomervakantie in de Donald Duck wel een verhaal te vinden, dat begint met Kwik, Kwek en Kwak, die de school uit rennen en hun boeken in de lucht gooiend uitroepen: ‘Vrij! We zijn vrij!’ Het is het begin van de schoolvakantie.

Vrij is voor kinderen de tijd die ze niet naar school hoeven. De meeste kinderen zien de plicht om naar school te gaan en om onderwijs te volgen als een inbreuk op hun vrijheid. In die zin zijn vrijheid en onderwijs begrippen die op gespannen voet met elkaar staan.

Als we het hebben over het begrip vrijheid in relatie tot onderwijs dan bedoelen we meestal de vrijheid die er binnen de grenzen van dat onderwijs valt te bereiken. Er is in Nederland een leerplicht en dat betekent dat we dus niet vrij zijn om te besluiten niet naar school te gaan.

Vrijheid van onderwijs

De vrijheid van onderwijs kan gesplitst worden in drie onderdelen: de vrijheid van oprichting, richting en inrichting.

De vrijheid van oprichting betekent dat iedereen een school mag stichten. Daarbij bepaalt de overheid een aantal randvoorwaarden. De vrijheid van richting betekent dat een school opgericht mag worden vanuit religieuze of pedagogische overtuigingen. Met de vrijheid van inrichting wordt bedoeld dat een schoolbestuur vrij is om binnen bepaalde kaders eigen invulling te geven aan de lesinhoud en manier van onderwijs geven.

Van der Ploeg (2006) schrijft op www.pedagogiek.net over de vrijheid van onderwijs: 'De onderwijsvrijheid staat onder druk door toenemende overheidsbemoeienis en toenemende sociaal-culturele diversiteit. Het zijn qua effect tegengestelde ontwikkelingen: toenemende bemoeienis betekent minder ruimte voor vrijheid en toenemende diversiteit betekent meer vraag naar vrijheid.

De vrijheid van onderwijs staat geregeld ter discussie. Maatschappij, cultuur, bevolkingssamenstelling, economie, politiek en onderwijs ondergaan ingrijpende veranderingen. De verhouding tussen de vrijheden van burgers en de verantwoordelijkheden van de staat moet steeds opnieuw bepaald worden.

De vrijheid van onderwijs heeft een bewogen geschiedenis. Voor begrip van en oordeelsvorming over de onderwijsvrijheid is kennis van haar geschiedenis onontbeerlijk.

De onderwijsvrijheid is in de Grondwet vastgelegd, in het onderwijsartikel, artikel 23. Het is het meest uitgebreide artikel in de grondwet en ook het meest omstreden artikel.

De onderwijsvrijheid wordt internationaal erkend in rechtsverdragen. Veelal staat ze tegenover het kinderlijke recht op onderwijs. In het buitenland wordt de onderwijsvrijheid minder hoog gehouden dan in Nederland.'

De vrijheid van onderwijs is dus in de Grondwet, in artikel 23, beschreven.

Artikel 23 van de Grondwet

1. Het onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der regering.
2. Het geven van onderwijs is vrij, behoudens het toezicht van de overheid en, voor wat bij de wet aangewezen vormen van onderwijs betreft, het onderzoek naar de bekwaamheid en de zedelijkheid van hen die onderwijs geven, een en ander bij de wet te regelen.
3. Het openbaar onderwijs wordt, met eerbiediging van ieders godsdienst of levensovertuiging, bij de wet geregeld.
4. In elke gemeente wordt van overheidswege voldoende openbaar algemeen vormend lager onderwijs gegeven in een genoegzaam aantal scholen. Volgens bij de wet te stellen regels kan afwijking van deze bepaling worden toegelaten, mits tot het ontvangen van zodanig onderwijs

- gelegenheid wordt gegeven.
5. De eisen van deugdelijkheid, aan het geheel of ten dele uit de openbare kas te bekostigen onderwijs te stellen, worden bij de wet geregeld, met inachtneming, voor zover het bijzonder onderwijs betreft, van de vrijheid van richting.
 6. Deze eisen worden voor het algemeen vormend lager onderwijs zodanig geregeld, dat de deugdelijkheid van het geheel uit de openbare kas bekostigd bijzonder onderwijs en van het openbaar onderwijs even afdoende wordt gewaarborgd. Bij die regeling wordt met name de vrijheid van het bijzonder onderwijs betreffende de keuze der leermiddelen en de aanstelling der onderwijzers geëerbiedigd.
 7. Het bijzonder algemeen vormend lager onderwijs, dat aan de bij de wet te stellen voorwaarden voldoet, wordt naar dezelfde maatstaf als het openbaar onderwijs uit de openbare kas bekostigd. De wet stelt de voorwaarden vast, waarop voor het bijzonder algemeen vormend middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs bijdragen uit de openbare kas worden verleend.
 8. De regering doet jaarlijks van de staat van het onderwijs verslag aan de Staten-Generaal.

De vrijheid van onderwijs, zoals die in de Grondwet geregeld is, gaat over de vrijheid van inrichting van onderwijs op godsdienstige of levensovertuiging.

Om zover te komen is er een lange weg afgelegd. In 1806 stelt Van der Ende de eerste landelijke Schoolwet op. Deze wet vormt het eindpunt van een ontwikkeling vanaf 1795 waarbij het onderwijs steeds meer een taak werd van de centrale overheid. In 1848 wordt de vrijheid van onderwijs vastgelegd in de nieuwe Grondwet. Het zwaartepunt blijft echter liggen bij de door de overheid bekostigde openbare scholen. In 1887 wordt bij de grondwetsherziening het onderwijsartikel niet gewijzigd, maar het kabinet spreekt dan wel de bereidheid meer voor het bijzonder onderwijs te willen doen. Dat leidt in 1889 tot een Lager Onderwijswet waarbij voor het eerst de mogelijkheid gecreëerd wordt om bijzondere scholen te subsidiëren. Die subsidiëring van het bijzonder onderwijs wordt in 1905 uitgebreid. Uiteindelijk komt er in 1917 een grondwetswijziging waarin vastgelegd wordt dat het bijzonder onderwijs op dezelfde wijze recht krijgt op financiële steun van de overheid als het openbaar onderwijs. Als gevolg van die herziening komt in 1920 een nieuwe Lager Onderwijswet tot stand.

Het proces om uiteindelijk tot gelijkbekostiging van openbaar en bijzonder onderwijs te komen wordt de Schoolstrijd genoemd.

Vrijheid van ouders

De vrijheid van onderwijs is een in de Grondwet vastgelegd principe. Het betekent dat ouders in principe een vorm van onderwijs mogen stichten die past bij hun eigen opvattingen. De overheid regelt wel het toezicht op het onderwijs en het onderzoek naar 'bekwaamheden en zedelijkheid' van de leraren. Regelmatig zien we dat oudergroepen van dit grondrecht gebruik maken, een schoolbestuur vormen en een nieuwe school stichten. Voorbeelden zijn het ontstaan van islamitische scholen en de Iederwijsscholen.

Vrijheid in het onderwijs betekent ook dat ouders vrij zijn om voor hun kinderen naar eigen keuze een school te zoeken, een school die past bij hun religieuze achtergrond en/of bij hun pedagogische en onderwijskundige visie.

Lang niet altijd is die keuze voor ouders ook uitvoerbaar. In veel gemeenten wordt er gewerkt met schoolgrenzen. Dan zijn ouders verplicht om hun kinderen aan te melden bij een school in de eigen buurt.

Vrijheid van leraren

Ook leraren hebben in het onderwijs een zekere mate van vrijheid. In dit opzicht verkeren Nederlandse leraren in een bevoorrechte positie. Het onderwijs is in Nederland sterk gedecentraliseerd. Daardoor hebben eerst schoolbesturen, scholen zelf, maar ook leraren op scholen een grote vrijheid om eigen keuzes te maken. Het gaat daar bijvoorbeeld om de vrijheid van het bepalen van lesstof, de keuze van leermiddelen en de keuze van didactische werkvormen. De kerndoelen vormen de kaders, daarbinnen is er veel vrijheid voor teams en leraren afzonderlijk om keuzes te maken.

In Nederland hebben leraren een grote autonomie, omdat alom gedacht wordt dat hij daardoor als professional in staat is het onderwijs optimaal af te stemmen op de behoeften van zijn leerlingen.

In landen met een onderwijssysteem dat centraal aangestuurd is dat anders. Daar kan de overheid centraal voor elke les het leerdoel, de leerstof, de manier van lesgeven en de toetsing voorschrijven. Een extreem voorbeeld hiervan vormde het onderwijssysteem in de Vrijstaat Bayern rond 1920.¹ Maar ook in landen met minder extreem centraal geleide overheden is de vrijheid van een individuele leerkracht beperkt. Dat geldt bijvoorbeeld voor landen als Frankrijk en Turkije.

Vrijheid van kinderen: opvoeden tot vrijheid

Uiteindelijk moeten kinderen een zelfstandige plaats in een democratische samenleving in gaan nemen. De vraag is hoe dat moet. Veel pedagogen hebben zich daarover uitgesproken. Vaak wordt er ook naar het onderwijs gekeken als oplossing voor het probleem van de bandeloosheid in de samenleving. Immers, zo schrijft Praamsma (2005), 'pedagogen zouden kinderen weer kunnen leren waar de grenzen liggen. Zij moeten kinderen normen en waarden bijbrengen, nieuwe deugdzaamheid, om de vrijheid in te dammen en uitwassen te voorkomen.'

Het is een vermoeiende combinatie: kinderen en vrijheid.

Sinds de Verlichting worden opvoedingsdoelen geformuleerd in termen van zelfstandigheid. En daarmee is de vrijheid van kinderen een van de klassieke thema's in de pedagogiek geworden. Kant wees ons al op de tegenstrijdigheid, de pedagogische paradox: hoe is het mogelijk dat we kinderen opvoeden tot vrijheid als we hem opvoedend voortdurend beperkingen opleggen?

De Engelse socioloog Isaiah Berlin maakte het onderscheid tussen negatieve vrijheid en positieve vrijheid. Met negatieve vrijheid bedoelde hij de afwezigheid van beperkingen. Van positieve vrijheid is sprake als er wat te kiezen valt, wanneer een persoon de mogelijkheid heeft invulling te geven aan zijn vrijheid. In een pedagogische context is er sprake van positieve vrijheid, door kinderen in te leiden in de regels van de samenleving. Die regels stelt kinderen in staat vrij te bewegen binnen de sociale omgeving. Maar er is ook een beperking. Regels scheppen vrijheid, maar ze

beperken ook de ruimte waarbinnen die vrijheid geldt. ⁱⁱ Onderdeel van de vrijheid maakt uit dat kinderen ook leren mee te praten en te beslissen over de regels die gesteld worden. Mondigheid is daarom een essentieel kenmerk van vrijheid. En voor die mondigheid is kennis van zaken nodig. Positieve vrijheid is zo een vermogen dat verworven wordt via vorming en opvoeding.

Pedagogen die voorstanders zijn van de *antiautoritaire opvoeding* dragen daarbij het meest extreme standpunt uit. Ouders en leraren mochten zich niet boven hun kinderen plaatsen en moesten de dialoog aangaan. Alexander S. Neill was de grondlegger van de Summerhill school, waar deze vorm van opvoeding in de jaren zestig gerealiseerd werd.

Bij traditionele vernieuwingsscholen is dat anders.

Jansen (2000, p. 17) geeft aan dat bij Montessori het begrip vrijheid betekent, dat een kind vrij is om met dat materiaal te werken dat bij zijn rijpheidsfase past en waar het intuïtief naar grijpt. Het kind is ook vrij om er zo lang mee te werken als het wil, als het er behoefte aan heeft. De duur is niet beperkt. Het montessorionderwijs wordt gezien als opvoeding tot vrijheid. Het kind heeft keuzevrijheid, tempovrijheid, niveaувrijheid en bewegingsvrijheid, maar die vrijheid is niet ongeremd. Vrijheid wordt geremd door de groep en door het (beperkt aanwezige) materiaal.

Op Jenaplanscholen wil men de persoonlijkheid van het kind vormen binnen een gemeenschap. Het kind moet leren een volledig functionerend lid van een (school)gemeenschap te zijn. Dienstbaar maar ook weerbaar, kritisch en opkomend voor zichzelf en voor anderen. Men wil het kind daartoe opvoeden in vrijheid. Het kind moet leren zijn vrijheid goed te gebruiken en dat vrijheid met verantwoordelijkheid te maken heeft. Het zal ook de vrijheid van andere leden van de gemeenschap moeten aanvaarden, mogelijk maken en stimuleren.

Het woord *vrij* bij de Vrije Scholen heeft weer een andere inhoud. Hier betekent het niet een vrije orde of iets dergelijks, maar: zo vrij mogelijk van overheidsbemoedeningen, onafhankelijk van de overheid willen zijn om de pedagogische visie te kunnen verwezenlijken. Die opvoeding van kinderen dient gericht te zijn op de ontwikkeling van het denken, het gevoelsleven en het wilsleven om zo de basis te leggen voor innerlijke vrijheid, verantwoordelijkheid en moraliteit.

Vrijheid van onderwijs en het integratiedebat

Vrijheid van onderwijs speelt in het integratiedebat een belangrijke rol. Wanneer christenen het recht hebben om scholen te stichten, hebben islamieten dat ook. Er wordt echter hardop getwijfeld of islamitische scholen wel bevorderlijk zijn voor de integratie. Veel politici twijfelen daaraan. Bovendien mogen christelijke scholen kinderen weigeren, waardoor er op openbare scholen vaak een grotere concentratie van allochtone kinderen ontstaat.

Pedagogische en didactische implicaties van een vrijheidsfilosofie

Een aantal filosofen geven aan dat de mens in onvrijheid geboren wordt. Sartre stelt zelfs dat de existentie voorafgaat aan de essentie en gaat ervan uit dat de mens ‘aanvankelijk niets is’, en slechts wordt ‘wat hij doet’. Misschien zou je het als een pedagogische opdracht kunnen zien om tegemoet te komen aan wat Sartre de paradoxale voorwaarde van vrijheid noemt. Een mens moet experimenteren en al experimenterend ontwikkelt hij een ik en kan hij zichzelf kiezen. Zo ontwikkelt hij een eigen persoonlijkheid en leert een kind wilsvrijheid en handelingsvrijheid te ontwikkelen.

Op basis van inzicht in de consequenties van hun gedrag moeten kinderen in vrijheid leren handelen. Langeveld spreekt in dit verband over het opvoeden tot een zedelijk wezen.ⁱⁱⁱ Hij geeft aan dat dit veronderstelt dat er een dergelijk zedelijk verschil tussen goed en kwaad is en dat het kind in staat is dit zedelijk verschil te leren kennen en moet leren te handelen volgens de gekende norm.

Om in vrijheid te handelen, te willen en te denken is de ontwikkeling van een eigen persoonlijkheid noodzakelijk. Om vrij te kunnen kiezen moet een kind een idee ontwikkelen over wie hij zelf is. Daarover leren reflecteren is een belangrijk pedagogisch uitgangspunt.

Verkennen van je mogelijkheden en je potenties is een tweede.

Voor velen is het vanzelfsprekend dat de vraag hoe vrij-zijn en omgaan met vrijheid het best onderwezen kan worden, beantwoord kan worden door kinderen vrijheid te geven en kinderen verantwoordelijkheid te laten dragen. Ook wordt er vaak gezegd dat jonge kinderen een beetje vrijheid gegeven moet worden en een beetje verantwoordelijkheid moeten dragen, terwijl oudere leerlingen meer vrijheid aan moeten kunnen en meer verantwoordelijkheid moeten dragen.

Toch mogen er bij die vanzelfsprekendheid vraagtekens gezet worden.

Zijn niet de vurigste pleitbezorgers van vrijheid juist die mensen die een deel van hun leven in onvrijheid hebben moeten doorbrengen, zoals de overlevenden van de concentratiekampen uit de Tweede Wereldoorlog? En zien we niet bij veel jonge mensen desinteresse ontstaan als het gaat om bijvoorbeeld zoiets als het meedoen met verkiezingen? En zijn het niet juist pubers van dertien en veertien jaar, die hun vrijheid misbruiken en geen verantwoordelijkheid lijken te kunnen dragen, terwijl ze daar vaak op tien- en elfjarige leeftijd nog goed toe in staat waren?

Recent hersenonderzoek en ontwikkelingspsychologisch onderzoek^{iv} stellen ook vraagtekens bij de mate waarin wij kinderen al zelfstandig laten werken en verantwoordelijkheid laten dragen voor hun schoolwerk. Het blijkt dat de delen van de (buitenste) hersenen, die verantwoordelijk zijn voor processen als zelfsturing en werkplanning, zich pas veel later ontwikkelen dan gedacht werd en dat die ontwikkeling zelfs doorloopt tot in de vroege volwassenheid.

Deze opmerkingen zijn natuurlijk niet bedoeld als pleidooi om kinderen maar op te sluiten in kampen of om een soort laissez-faire houding aan te nemen, maar wel om onze didactische aanpakken eens kritisch te bezien. Ze zijn vaak tegenstrijdig en niet

zo vanzelfsprekend als het in eerste instantie lijkt. Bovendien is de effectiviteit ook lang niet altijd zo eenduidig als we denken.

Om welke didactische principes gaat het dan? In algemene zin kunnen we zeggen dat er bij het aanleren van het omgaan met vrijheid en verantwoordelijkheid de volgende didactische principes een rol spelen.

- *Gelegenheid geven tot handelen in vrijheid.* Kinderen leren omgaan met vrijheid als ze de gelegenheid krijgen in vrijheid te werken en te handelen. Het kan daarbij bijvoorbeeld gaan om het zichzelf doelen laten stellen, zelf problemen op te lossen, alternatieven te laten zoeken en het delegeren van verantwoordelijkheid.
- *Instructie.* We gaan ervan uit dat kinderen het niet vanzelf leren. Natuurtalenten daargelaten is het belangrijk dat leraren kennis en vaardigheden instrueren die nodig zijn bij het omgaan met vrijheid en verantwoordelijkheden in de klas.
- *Leren over jezelf.* We hebben gezien dat vrijheid en verantwoordelijkheid te maken hebben met persoonlijkheidsontwikkeling en het leren kennen van je 'ik'. Het is daarom van belang dat leerlingen aandacht schenken aan zaken als hoe ze leren en wat ze (willen) leren.
- *Begeleiding en coaching.* Vervolgens is ook het voortdurend begeleiden van leerlingen essentieel. Kinderen moeten kennis en vaardigheden in tal van situaties in de klas en op school leren toepassen. Velen hebben daar veel begeleiding bij nodig. Om die begeleiding te kunnen geven moeten leraren goed kunnen observeren en ook weten waarnaar ze moeten kijken. Signalen van onzekerheid en blokkades bij het in vrijheid kiezen moeten opgemerkt worden. Kinderen moeten ook het vertrouwen opbouwen om keuzes te durven maken.

Vaak handelen kinderen vanuit een impuls, zonder dat er goed over mogelijke consequenties van hun keuzes nagedacht wordt. Dit impulsieve gedrag werkt belemmerend om in vrijheid te kunnen handelen. Deze impulsieve leerlingen moeten begeleid worden en leren om vooraf over de consequenties van hun handelen na te denken.

Niet alle leerlingen kunnen een grotere eigen verantwoordelijkheid voor hun leerproces goed hanteren; ze ontberen de benodigde zelfdiscipline en vaardigheden.

Sommige leerlingen kunnen moeilijk met anderen samenwerken, andere hebben te weinig zelfvertrouwen om zelfstandig aan de slag te gaan. Lang niet alle leerlingen kunnen zichzelf voldoende motiveren, verantwoorde keuzes maken, hun inzet bewaken en hun leerresultaten toeschrijven aan de juiste factoren. De mate waarin leerlingen vaardigheden voor zelfstandig leren beheersen en de nodige zelfdiscipline kunnen opbrengen, bepaalt frequentie en duur van de begeleiding die de docent aan individuele of groepjes leerlingen geeft. Hoe meer zelfstandigheid een leerling aankan, hoe vrijer deze moet kunnen beslissen over de uit te voeren werkzaamheden. De per leerling geïnvesteerde begeleidingstijd zal derhalve verschillen.

- *Zelf initiatief.* Een veel gehoord didactisch principe is ook dat leerlingen zelf het initiatief moeten krijgen bij hun leerproces om zo te leren omgaan met vrijheid en verantwoordelijkheid. Carl Rogers^v stelt in zijn boek 'Leren in vrijheid' dat het initiatief tot leren bij de leerlingen zelf gelegd moet worden. Dan kan er

persoonlijke verantwoordelijkheid ontstaan en leidt leren tot zichtbare gedragsverandering bij leerlingen. Dan ook kan een leerling zijn eigen leren op gang brengen, beoordelen en de zin van leren ervaren. Hij stelt wel dat er aan het leren in het onderwijs randvoorwaarden gesteld kunnen worden; vrijheid betekent dan altijd vrijheid in een bepaalde onderwijscontext. Voor leraren betekent dit dat zij het leren op school weten te organiseren en deskundig kunnen begeleiden en beoordelen. Het leren wordt volgens Rogers sterk gevoed door de persoonlijke relatie tussen leraar en leerling.^{vi}

- *Modelling*. De leraar dient als voorbeeld in de klas hoe er in vrijheid gehandeld en hoe er verantwoordelijkheid gedragen kan worden. De leraar als model moet de leerling inzicht geven in hoe het kan, niet hoe het moet. Het kan zelfs een simpel principe zijn van voordoen en nadoen.
- *Geleidelijke opbouw*. Vrijheid en verantwoordelijk moeten kinderen aan kunnen. Ze moeten daarbij als het ware in de zone van hun naaste ontwikkeling taken uitvoeren. Er moet enerzijds voldoende uitdaging zijn, anderzijds ook geen kansloze operatie. Laat kinderen bijvoorbeeld eerst voor zichzelf en voor een enkelvoudige taak verantwoordelijk zijn, daarna voor bijvoorbeeld een groepstaak of een meervoudige taak. Ten slotte kunnen kinderen ook de vrijheid aan om keuzes te maken voor de hele klas of school.
- *Leren door feedback en reflectie*. Het achteraf geven van feedback of het laten reflecteren op activiteiten kunnen didactisch effectieve instrumenten zijn om de eigen kennis en vaardigheden te verbeteren. Leraren kunnen leerlingen keuzes en werkwijzen laten verantwoorden. Hierdoor leren leerlingen de consequenties van hun handelen te overzien.

Het werken aan vrijheid van kinderen en het leren dragen van verantwoordelijkheid moet in school georganiseerd worden. Daarvoor dient aan een aantal organisatorische voorwaarden te worden voldaan.

- *School- en klassenregels*. Onbegrensde, absolute vrijheid bestaat niet, zeker niet in het onderwijs. Er zullen altijd regels en wetten gelden om de vrijheid van een ieder zo maximaal mogelijk te laten zijn. Veel scholen hebben vaak een waslijst aan school- en klassenregels, maar vaak hoeft je niet veel verder te gaan dan het stellen van de regel dat je in de klas zinnig aan het werk moet zijn en anderen niet mag lastig vallen. Veel van de overige regels, zo niet alle andere zijn uiteindelijk tot deze grondregels te herleiden. Om de zin van het stellen van regels te begrijpen kan aan leerlingen gevraagd worden zelf de regels op te stellen. Dat maakt het zich aan de regels houden ook een stuk makkelijker.
- *Klassenvergadering*. Vrijheid om te zeggen wat je zeggen wilt en het je verantwoorden over je daden kan in een school goed georganiseerd worden door klassenvergaderingen te houden.
- *Aanpassen van je inrichting*. Vorm volgt functie. Dat is een uitspraak van Peter Petersen, de grondlegger van het Jenaplanonderwijs. We kunnen dat ook in dit geval toepassen. Wanneer we willen dat leerlingen in vrijheid kunnen kiezen en

verantwoordelijkheid leren dragen, dan moet de inrichting van de school daar ook op worden afgestemd. Dat kan betekenen dat er andere werkplekken gecreëerd moeten worden en er open kasten moeten zijn waar zelfstandig te gebruiken materiaal te pakken is.

- *Leermiddelen.* Als kinderen in vrijheid mogen kiezen wat en hoe ze willen leren, dan moeten daar ook de middelen voor aanwezig zijn. Als we leerlingen verantwoordelijkheid willen laten dragen voor hun eigen werk en ze willen leren zelf hun werk na te kijken, moeten er wel bijvoorbeeld antwoordenboekjes zijn.

Literatuur:

Jansen, Drs. C.J. (2000). Daltononderwijs. Om een goede school. Emmen: herziene versie.

Langeveld, M.J. (1969) Beknopte theoretische pedagogiek. Groningen: Wolters Noordhoff.

Parkhurst, H. (1922). Education on the daltonplan. Londen: Bell & Sonn, Ltd.

Parkhurst, H. (1951). Exploring the Child's world. New York: Appleton

Ploeg, Dr. Piet van der (2007). Een reconstructie van de daltonpedagogiek. Deventer: www.daltonplan.nl

Ploeg, Dr. Piet van der (2006). Vrijheid van onderwijs. Op: www.pedagogiek.net

Praamsma, Jan Marten (2005). Een nieuw beschavingsoffensief. Over het begrip 'vrijheid' in het pedagogisch denken.

Veen, Tjipke van der en Jos van der Wal (1997) Van leertheorie naar onderwijspraktijk. Groningen: Wolters Noordhoff.

Websites:

www.daltonplan.nl

www.vrijheidvanonderwijs.nl

www.pedagogiek.net

Nog te verwerken bronnen:

- Nathan Deen
- Langeveld

Noten:

ⁱ Drs. C.J. Jansen (2000), p. 18

ⁱⁱ Bron: Praamsma, J.M. (2005), p. 2 en 3

ⁱⁱⁱ Langeveld, M.J. (1969). Beknopte theoretische pedagogiek. Groningen: Wolters Noordhoff (p. 64-65)

^{iv} Denk in dit verband bijvoorbeeld aan onderzoek van Jolles in Maastricht

^v Rodgers, Carl (1973). Leren in Vrijheid

^{vi} Veen, Tjipke van der en Jos van der Wal (1997) Van leertheorie naar onderwijspraktijk. Groningen: Wolters Noordhoff, p. 122